

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 57 | oktober 2024

Nieuw in Nederland - de kameleongrondel

25 jaar Netwerk Ecologische Monitoring

Massa's eisnoeren knoflookpad

Lopend buffet in de boom

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en de Meetprogramma's Amfibieën, Reptielen en Zoetwatervissen.

Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitorders van RAVON (waaronder 1 keer als RAVON-balans).

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON

Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600

Aanmelden

Ga naar www.ravon.nl/nieuwsbrief om u aan te melden voor de digitale editie van Schubben & Slijm.

Adreswijzigingen

kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:

Kesslers grondel (Foto: Jelger Herder)

Redactie:

Edo Goverse (NEM Meetprogramma Amfibieën)
Tariq Stark (NEM Meetprogramma Reptielen)
Mark Groen (NEM Meetprogramma Zoetwatervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten

Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werken verder mee:

Annelinde Veenstra, Annina Romita
Dirk Temmink, Geert Timmermans
Han Duinker, Harvey van Diek
Hein Karman
Hélène Más-Mijnhout
Hilde Ham
Huibrecht van den Berg
Jeanette Kamphuis
Jeroen Craenmehr
Jesper Berndsén
John Pijnacker
Jóran Janse
Kaat Willemse
Karin Akkers
Koos Mavrakis
Koos Rust
Mariët van den Berg
Matty Meij
Max Schutte
Nina van den Berg
Peter van Bragt
Peter Vriend
Remco Ploeg
Richard Struijk
Ruud Lutterhof
Sander Turnhout
Theo Klink

Vormgeving en opmaak:

Content Innovators, Den Haag

Druk: Veldhuis

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

- 3 Karin in 't veld
- 4 Geschied of niet? Amfibieënhabitat: altijd in beweging
- 5 Magere boomkikkers
- 6 25 jaar Netwerk Ecologische Monitoring**
- 8 Kijk op Onderzoek: vinpootsalamander
- 9 Massa's eisnoeren knoflookpad**
- 10 Moeite voor de maaltijd
- 11 Ringslang in West-Friesland
- 11 Ringslang in de nok van de schuur
- 12 Kleurafwijking groene kikker
- 13 Lopend buffet – gewone pad in de boom**
- 13 Kokerjuffer met halve stekelbaars
- 14 Hoop doet leven
- 15 Uit de validatiefabriek: Hervalidatie
- 16 Oproep Paddenwerkgroep Boekelo
- 17 De vetvin
- 18 Nieuw in Nederland - de kameleongrondel**
- 19 Duizendsoortendag in het Gooi
- 20 Van Techniek naar Natuur – Koos Rust
- 21 Vrijwilliger aan het woord – Jeroen Craenmehr
- 22 Activiteiten
- 23 Exotische grondels in zoet water herkennen
- 23 Leven in de Oeverlanden
- 24 Broeihoophelden gezocht in Salland

Herkenning exotische grondels

Bij dit nummer treft u de nieuwe 'Herkenningskaart exotische grondels in zoetwater' aan.

Deze kaart is ook te downloaden op:

www.ravon.nl/herkenning

Karin in 't veld

06

09

13

18

Vrijdagmiddag 21 juni 2024 mocht ik mee met de **Werkgroep Vis, Amfibie & Reptiel van KNNV & RAVON Leusden/Amersfoort** voor kamsalamander- en reptielenmonitoring. Onderweg pakten we ook nog zeer bijzondere flora mee...

De middag start met een hartelijke ontvangst bij Hoeve Groot Zandbrink. Wat volgt is een geweldige middag in het veld, waarbij zelfs de buien geen spelbreker zijn. We bezoeken een aantal poelen voor de aantalsmonitoring van kamsalamander, we lopen een reptielenroute en gaan langs een paar broeihopen. Ik ben onder de indruk van de inzet, expertise en kennis van onze waarnemers! En van de 'technische snufjes' waarmee we op pad gaan. Met een drone wordt de exacte omvang van de poelen in kaart gebracht. De drone wordt vaker ingezet door de werkgroep, bijvoorbeeld ook om beheermaatregelen in diverse terreinen te kunnen volgen.

We starten met het legen van fuiken. We hebben mooie aantallen kamsalamanders vandaag: negen volwassen dieren en drie larven met de kenmerkende draad aan de staart. De werkgroep telt niet alleen aantallen, maar registreert ook de individuen. Met een zelfontwikkelde innovatieve fototafel worden de buikpatronen van kamsalamanders gefotografeerd en opgenomen in een databank. Met behulp van AI, veel toewijding en een flinke dosis geduld worden de unieke buikpatronen vergeleken en kunnen individuen onderscheiden worden. Inmiddels zijn er in 2024 maar liefst 201 adulten geregistreerd! De resultaten worden gebruikt voor aantalstrends, het volgen van de verspreiding en beheer- en beleidsadviezen.

Na de kamsalamandermonitoring (en een lekker soepje op het terras) staat reptielenmonitoring op het programma: Ik heb nog nooit zoveel hazelwormen gezien op één dag (11 stuks) en dat in een decor van een prachtige, zeldzame blauwgraslandvegetatie. De werkgroepleden kennen het gebied als hun broekzak en de verhalen over de geschiedenis van het gebied, de bijzonderheden, de beheermaatregelen en –resultaten zijn talrijk. Omdat ik heel graag ringslangen wil zien, bezoeken we ook nog een aantal – door de werkgroep aangelegde – broeihopen. Ondanks de regen en inmiddels al vroeg in de avond, sluiten we af met een prachtig exemplaar!

Dank voor de uitnodiging Theo Klink, Joop De Wilde en Erik Eliveld, ik heb genoten. Bovenal dank voor al jullie inzet voor onze soorten en de natuurgebieden in Leusden en omgeving!

Tekst en foto's: Karin Akkers

Bovenste foto waar Karin zelf opstaat is gemaakt door Theo Klink.

Geschied of niet?

Amfibieënhabitat: altijd in beweging

Het ene water is het andere niet. Er zijn tal van type wateren in Nederland aanwezig. Vaak hebben deze hun eigen gemeenschap aan amfibiesoorten. Daarbij is een watertje en het naastgelegen landhabitat niet statisch. Denk daarbij aan de daarin levende gemeenschappen van planten en dieren, aanwezige predatoren zoals insecten, vogels, vis maar ook aan menselijke invloeden. Door zowel natuurlijke processen als menselijk handelen kunnen deze door de tijd heen sterk variëren. Zo kan een nieuw aangelegd water goede omstandigheden bieden aan pionierssoorten, welke na voortschrijdende successie weer het stokje doorgeven aan soorten die andere eisen stellen aan hun leefomgeving. Successie kan echter doorschieten en zo kunnen wateren ook overgroeid raken en daarmee ongeschikt worden voor meer kritische soorten zoals kamsalamander. Ditzelfde geldt voor het landhabitat. Die mooie houtwal die twee poelen met elkaar verbond kan bijvoorbeeld gerooid worden, wat de uitwisseling van individuen tussen de twee wateren weer hindert. Al deze zaken hebben direct en indirect invloed op het voorkomen en de aantallen van een soort.

Het complete plaatje: tellingen en habitat

Een ervaren waarnemer kan veelal in een oogopslag inschatten of bepaalde soorten aan te treffen zijn. Door het maken van foto's kunnen anderen meekijken om te beoordelen hoe geschikt een water mogelijk is voor bepaalde soorten. Maar hiermee is het niet mogelijk analyses te verrichten. Dit kan wel door habitatvariabelen op een gestandaardiseerde manier vast te leggen. In Engeland, maar ook in Nederland (Poelen.nu, ANLb- en Natura2000-monitoring), is een methode ontwikkeld om middels een set aan habitatvariabelen uitspraken te kunnen doen over de geschiktheid van zowel het water als het landhabitat voor de kamsalamander. Het betreft de "Habitat Suitability Index (HSI)", in het Nederlands **Habitatgeschiktheidsindex**. Door aan iedere habitatvariabele een score toe te kennen kan een totaalscore (HSI) voor het water berekend worden. Deze geeft aan hoe geschikt een water is voor kamsalamander (en andere amfibieën). Binnen het NEM Meetprogramma Amfibieën is in 2023 de aantalsmonitoring kamsalamander van start gegaan. Naast de tellingen van salamanders die middels vast protocol (monitoring) worden verkregen worden er per ronde ook diverse habitatvariabelen genoteerd. De monitoring van de kamsalamander draagt bij aan de aantalstrend, de analyse van de habitatvariabelen draagt bij aan de verklaring van de trends. Daarmee wordt ook inzicht verkregen hoe leefgebieden voor kamsalamander verbeterd kunnen worden.

Niet nieuw, wel aangescherpt

Geheel nieuw is dit niet. Vanaf de start van het NEM Meetprogramma Amfibieën zijn wateren beschreven met vergelijkbare variabelen. De gebruikers van het NEM-

Het Heinven in de Overasseltse en Hatertse Vennen, leefgebied van kamsalamander. (Foto: Jelger Herder)

invoerportaal weten wellicht dat per water het een en ander ingevuld kan worden. Enige manco hieraan was dat de datum van de beschrijving – wat een momentopname is – niet werd vastgelegd. Het portaal was een mix aan recente beschrijvingen tot hele oude, en alles daar tussen in. Daarnaast waren de vastgelegde habitatvariabelen grotendeels gelijk aan die uit de internationaal gebruikte HSI, maar niet helemaal. Er is voor gekozen om op precies dezelfde manier informatie te verzamelen zodat de gegevens onderling beter vergelijkbaar zijn. Dit is nu anders in het portaal ingeregeld zodat jaarlijks de belangrijkste beschrijvingen goed vastgelegd kunnen worden en in de toekomst gebruikt kunnen worden voor analyses.

Portaal

Nieuw in het portaal is de mogelijkheid (eenmalig) een poelbeschrijving in te voeren bij een bezoek. Als je het vakje 'nee' achter 'HSI ingevuld' wijzigt in 'ja' worden de variabelen zichtbaar. Bij het bezoek kan ook een overzichtsfoto worden toegevoegd. Doe je mee met de Aantalsmonitoring Kamsalamander dan verzoeken we je dit sowieso jaarlijks een keer in te vullen voor ieder water. Voor alle andere tellers is dit optioneel. Het beste is dit te doen in de zomer wanneer watervegetatie en beschaduwing het best kan worden ingeschat. Indien het mag van de beheerder kan het goed worden gecombineerd met een schepnetronde op zoek naar larven voor het vaststellen van het voortplantingssucces. Hoe de variabelen te interpreteren? Daarvoor kun je het beste de Handleiding Aantalsmonitoring Kamsalamander op de RAVON-website lezen. In de bijlage hiervan staat dit allemaal in detail beschreven. Kom je er toch niet helemaal uit, neem dan contact op met de landelijk coördinator Edo Goverse, e.goverse@ravon.nl

Magere boomkickers

Een goede vriendin van mij woont sinds kort in de Achterhoek (Gelderland) en ze nodigde mij uit om een dagje samen met haar op pad te gaan. Ze had een interessant gebiedje uitgezocht waar we hoopten een aantal leuke soorten tegen te komen. Na de auto geparkeerd te hebben, hoefden we niet ver te lopen om al gelijk met onze neus in de boter te vallen. In een braamstruikje zaten meteen al twee boomkikkertjes lekker te zonnen. Gelijk werd de camera uit de tas gehaald, en mijn vriendin pakte haar telefoon om een leuk filmpje te maken. Ons enthousiasme werd echter behoorlijk getemperd toen we bij nadere inspectie van de boomkikkertjes zagen dat ze wel heel erg mager waren. Ik ben niet zo heel erg thuis in de amfibieën, maar dit kon toch niet goed zijn. Desondanks heb ik de twee kikkertjes voorzichtig gefotografeerd. Vervolgens zijn we verder gelopen en hebben we nog een aantal mooie libellen en andere insecten gezien, maar helaas geen boomkickers meer.

Eenmaal thuis bleef het knagen. Daar wij beiden een onderzoekende geest hebben, liet de vraag wat er met de kikkertjes aan de hand zou kunnen zijn, ons niet los. Ik besloot om een foto op te sturen naar RAVON met de vraag of zij misschien wisten wat er mis was. Al snel volgde er een email-uitwisseling met Tariq Stark, een expert op dit gebied. Ik heb hem meerdere foto's gestuurd van de boomkickers. Tariq kon vertellen dat het om vrouwelijke boomkickers ging. Dat ze zo mager waren kan komen door de recente afzet van de

Mager boomkikkervrouwetje in de Achterhoek. Mogelijke oorzaak kan zijn: net na eiafzet, een ziekte of tekort aan voeding. RAVON houdt een vinger aan de pols. (Foto: H el ene M as-Mijnhout)

eieren. Echter, dat verklaart de vreemde bulten niet. Dit zou kunnen duiden op een ziekte, of een tekort in de voeding. Een eenduidige verklaring is er niet. Gezien Tariq dicht bij deze populatie woont, wordt er een vinger aan de pols gehouden. Ik hoop zelf in de nabije toekomst ook nog terug te kunnen gaan naar dit gebiedje. Misschien tref ik dan wel weer een boomkikker, hopelijk in betere conditie.

H el ene M as-Mijnhout

25 jaar Netwerk Ecologische Monitoring

Vrijdag 28 juni hadden we een prachtige dag met de viering van het jubileum van het Netwerk Ecologische Monitoring. Met een kleine 200 mensen vierden we het 25-jarig bestaan van deze unieke samenwerking in het LEF Future Centre van Rijkswaterstaat. We blikten terug, vierden feest en keken vooruit. Er waren ook RAVON-waarnemers van de Meetprogramma's Zoetwatervissen, Reptielen en Amfibieën aanwezig.

Wat vooraf ging

We staan in een traditie van 150 jaar natuuronderzoek door vrijwilligers. Al in 1845 wordt de Nederlandse Entomologische Vereniging opgericht door mensen die zich ten doel stellen de verspreiding en het voorkomen van insecten in Nederland in kaart te brengen. Rond 1900 volgen er meer organisaties en soortgroepen tot er eind jaren '70 een dertigtal amateurverenigingen zijn die onderzoek doen naar soorten planten, paddestoelen en dieren.

In die jaren nemen vogelaars het initiatief om een atlas te maken van alle Nederlandse broedvogels. Hiervoor wordt een speciale organisatie opgericht: Samenwerkende Organisaties Vogel Onderzoek Nederland. Er komen zoveel waarnemingen bij elkaar dat samenwerking met het Centraal Bureau voor Statistiek (afdelingen Milieu- en Natuurstatistiek) nodig is om er enige chocola van te kunnen maken. De infrastructuur die ontstaat is zo waardevol dat na afronding van het project nieuwe projecten worden aangezocht om de structuur in stand te kunnen houden. Dat wordt het begin van de monitoring van vogels in samenwerking met CBS in opdracht van de Rijksoverheid. Deze samenwerking is een lichtend voorbeeld voor het Netwerk Ecologische Monitoring dat in 1999 van start gaat.

Relevantie en potentie van het Netwerk Ecologische Monitoring

In de ochtend liet Anne Schmidt (WUR) zien dat de beleidsrelevantie van het NEM voortkomt uit de Vogel- en Habitatrichtlijn, die samen de basis vormen voor het Natura 2000 beleid. De behoefte aan goede informatie – en de noodzaak van herstelmaatregelen – is echter breder dan de gebieden alleen. In Nederland is de helft van de 'verplichte soorten' voor 'duurzame instandhouding' afhankelijk van gebieden die we niet in Natura 2000 begrensd hebben. Ook wordt het steeds belangrijker om uitspraken te kunnen doen over de gezondheid en het toekomstperspectief van populaties. Daarom is meer samenhang, betere monitoring én hogere

De jubileumdag was goed bezocht. (Foto: Harvey van Diek)

dichtheid nodig om ook de toekomstige beleidsvragen te kunnen beantwoorden. Ruud Foppen (SOVON/RU) betoogde dat het NEM hiertoe heel goed uitgerust is: de validatie is goed georganiseerd en ook de opleidingen, de tellingen en de ondersteunende apparaten worden steeds beter. Uit de data kunnen niet alleen beschrijvende analyses worden gemaakt en indicatoren worden samengesteld, ze zijn ook geschikt voor vraaggestuurde analyses en experimenteel onderzoek naar effecten van maatregelen.

Gelijkwaardig maar niet gelijk

Sander Turnhout (SoortenNL / RU) vestigde de aandacht op de transformatieve potentie van monitoring. Het NEM zelf is een samenwerking tussen verschillende partners die gelijkwaardig, maar niet gelijk zijn: overheden, statistici, ecologen, beleidsmensen en vrijwilligers zijn allemaal nodig om het te kunnen laten werken. Om het te laten slagen, zijn er in het verleden bijzondere veranderingen doorgevoerd en om het verder te ontwikkelen zijn nog een paar veranderingen nodig. Maar transformatie speelt op allerlei niveaus. Mensen die gaan kijken, worden vogelaar. Mensen die gaan monitoren spreken over 'mijn gebied'. Ze tellen daar planten of dieren en zijn niet

De vele waarnemers van het NEM zijn de drijvende kracht; het worden er steeds meer. (Foto: Harvey van Diek)

feitelijk eigenaar, maar voelen wel het eigenaarschap en daarmee vaak ook een bepaalde verantwoordelijkheid. Dat bood goede perspectieven voor bijvoorbeeld het Nationaal Programma Landelijk Gebied (red.: heeft het kabinet 4 september gestopt).

Sturen op draagvlak en richting

Maar er zijn meer transformaties mogelijk: als je monitoring samen goed organiseert, kun je in plaats van doelsturing werk maken van sturen op richting. We besteden veel tijd aan discussiëren over einddoelen in 2050, maar dat lijkt te verhinderen om ergens aan te beginnen. Misschien gaat het beter als we richting gaan monitoren: dan de verleggen we de aandacht naar verbetering die nu mogelijk en nodig is. Door niet alleen verplichte soorten, maar hele populaties in beeld te brengen, kun je soorten kiezen die indicatief zijn voor de kwaliteit van het landschap. De soorten van de vogel- en habitatrichtlijn zijn een gegeven, maar natuur is groter. Door ook de soorten van de basiskwaliteit in beeld te brengen, kun je daar binnen de politiek keuzes inzichtelijk maken. Daar zijn nieuwe gespreksvormen en nieuwe vormen van samenwerking voor nodig. Hoewel, nieuw... het ritselt van de succesvolle pilots, het is alleen nog geen staand beleid. En dat is de transformatie die eraan komt: meer mensen gaan meedoen, de gedeelde waarheidsvinding breidt zich uit en dat leidt tot nieuwe vormen van samenwerking.

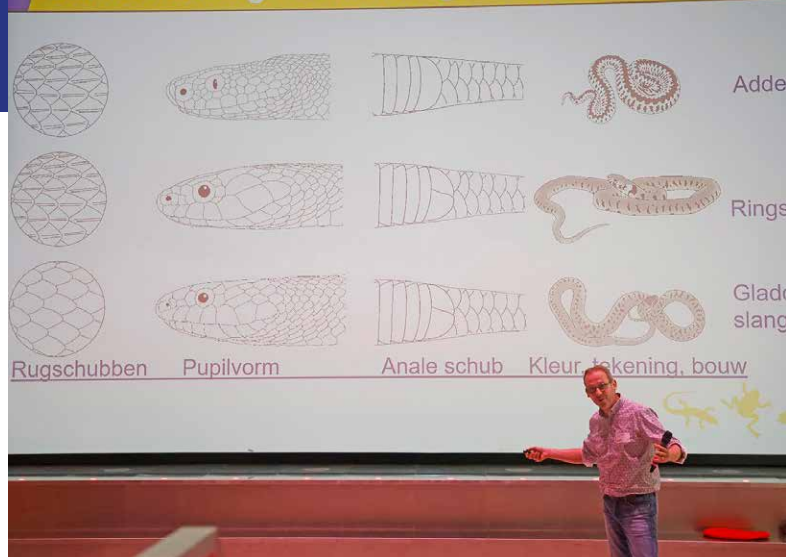
Programma

In verschillende zalen zijn parallelsessies gehouden over deelaspecten van het Netwerk Ecologische Monitoring. Die gingen over de wetenschappelijke toepassingen, *citizen science*, de toekomst en de verhalen rondom waarnemen. Die worden meer en meer verteld en ook ingezet om tot verandering te komen. De film Groenkijkers van Sanne Rovers kan gebruikt worden om therapeutische en enthousiasmerende gesprekken te organiseren over de biodiversiteitscrisis. De Groene Kliniek van theatergroep Gouden Haas streeft iets vergelijkbaars na. Hoe ga je om met de voortdurende achteruitgang die we in onze waarnemingen zien? Daar helpen psychologie en het vertellen van inspirerende verhalen bij. Die stonden centraal in de workshop storytelling; aan het slot hiervan voerden we een gesprek over media met journalisten Caspar Janssen en Kirsten Dorrestijn en fotograaf Hans van der Meer.

Van Waarneming tot Wetenschap

In de sessie 'Van Waarneming tot Wetenschap' passeerde de hele cyclus van het NEM: van doelbepaling, dataverzameling, data-analyse, communicatie van de resultaten en terugkoppeling naar het beleid de revue. Bram Borkent, projectleider en onderzoeker natuurstatistiek van het CBS, lichtte in zijn presentatie de rol van het CBS als kwaliteitsbewaker van het NEM toe aan de hand van deze cyclus. Inge Somhorst van de Nederlandse Mycologische Vereniging benadrukte in haar presentatie het belang van paddenstoelen als indicator voor ecosysteemkwaliteit

Samenvatting herkenning slangen

Jeroen van Delft verzorgde een workshop over de herkenning van slangenhemden (vervellingshuiden). (Foto: Harvey van Diek)

en presenteerde resultaten van haar paddenstoelenmonitoring. Caspar Hallmann van de Radboud Universiteit liet zien hoe je oorzakelijke verbanden kunt halen uit lange tijdreeksen van veldobservaties zoals die in het NEM verzameld worden. Judy Koppenjan vertelde hoe een partnerschap tussen het Wereld Natuur Fonds en onafhankelijke onderzoeksinstituten heeft geleid tot de periodiek verschijnende Nederlandse versie van het Living Planet Report. Dat is een thematisch ingestoken overzicht van de meest recente kennis over de toestand en trends van (onderdelen van) de Nederlandse natuur, bedoeld om problemen te agenderen en oplossingen aan te reiken. Tot slot presenteerde Marten Schoonman van Naturalis het Nationaal Dashboard Biodiversiteit: het recent gelanceerde overzicht van de belangrijkste indicatoren die de status van de 14 doelen voor biodiversiteitsherstel laten zien.

Feest

Behalve lezingen en workshops was het ook gewoon echt een feest, met een lekkere lunch en taartjes, een goede informatiemarkt waarin alle meetnetten vertegenwoordigd waren en veldworkshops over vissen vangen en braakballen uitpluizen. Aan het slot speelde Sarah Sötemann mooie liedjes over bijen, bomen en ochtendlicht en sprak Donné Slangen een paar stichtelijke woorden over de toekomst. Belangrijk in zijn bijdrage was de zin uit het regeerakkoord over het baseren van beleid op feitelijke metingen in de natuur. Dat zou echt heel goed zijn: als de natuurdata niet alleen gebruikt worden voor het verzorgen van rapportages achteraf, maar ook voor het bepalen van beleid voor de toekomst. Want als je dat baseert op echte feiten kun je goede politieke debatten voeren over wat wel of niet verstandig is om te doen. Dan is het in theorie mogelijk om veel van de problemen waar we nu mee te maken hebben te voorkomen.

Meer lezen?

www.NEM.nl

Dit artikel is deel van een serie in het kader van het 25-jarig jubileum van het Netwerk Ecologische Monitoring en eerder verschenen als natuurbericht op NatureToday.com.

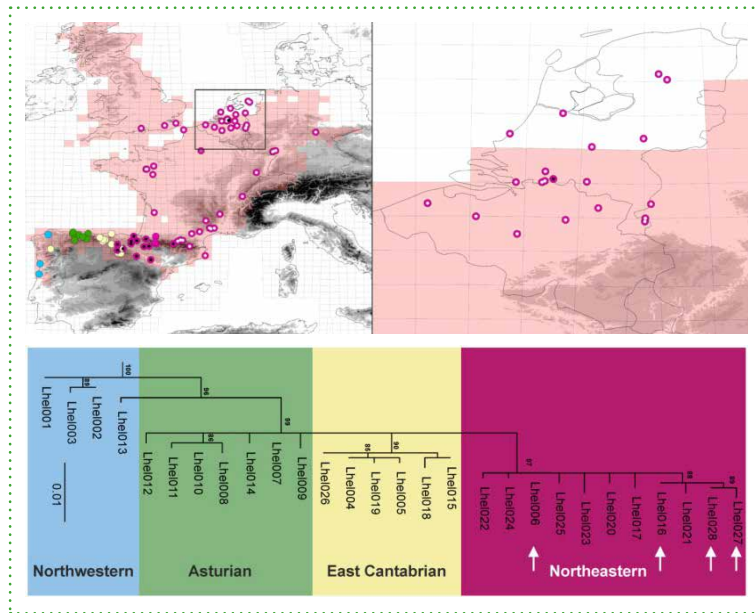
Kijk op onderzoek

De herkomst van geïntroduceerde populaties vinpootsalamander

Afgelopen voorjaar is er een artikel gepubliceerd over Nederlands kleinste watersalamander: de vinpootsalamander. Van nature komt de vinpootsalamander in Nederland voor ten zuiden van de grote rivieren, in Noord-Brabant en Limburg. In Nederland zijn er echter op diverse plaatsen vinpootsalamanders illegaal uitgezet. Door naar hun DNA te kijken met behulp van mtDNA barcoding is getracht om van populaties die buiten hun natuurlijke verspreidingsgebied voorkomen in Nederland de herkomst te achterhalen.

Daarnaast is er in het natuurlijke verspreidingsgebied, zowel in Nederland als elders in Europa ook (extra) DNA verzameld, met name in het noordelijke deel van het verspreidingsgebied. Ten noorden van de Pyreneeën kennen vinpootsalamanders zeer weinig genetische variatie. Op het Iberisch schiereiland is de genetische variatie veel groter. Wanneer dieren uit deze regio, dus ten noorden van de Pyreneeën, worden uitgezet zijn deze op basis van hun DNA te onderscheiden. Daarbij wordt gekeken naar een zogenaamd haplotype, een combinatie genen die op een uniek chromosoom voorkomen.

In dit geval een haplotype binnen het mitochondriale DNA. In België werd een dergelijke situatie aangetroffen. Daar werd een Iberisch DNA (haplotype) tussen de inheemse vinpoten ontdekt. In Nederland werden er geen Iberische haplotypes gevonden in zowel de inheemse- als uitgezette populaties. Door de zeer magere genetische variatie in het noordelijke verspreidingsgebied zijn uitgezette populaties in Nederland op basis van mitochondriaal DNA niet te onderscheiden van bijvoorbeeld Belgische, Franse, Duitse of inheemse (Nederlandse) populaties. Zelfs niet als er zeer sterke aanwijzingen bestaan over de herkomst van sommige populaties.

Screenen met behulp van mitochondriaal DNA is een krachtige methode wanneer een soort veel genetische verscheidenheid kent binnen zijn verspreidingsgebied, en op deze manier terug te herleiden is naar een bepaalde regio. Bij een soort die in een groot deel van zijn verspreidingsgebied weinig genetische differentiatie heeft, zoals de vinpootsalamander, is dit veel lastiger en soms zelfs onmogelijk. Om verschillen tussen populaties toch inzichtelijk te maken is een analyse met DNA uit de celkern noodzakelijk.

Tariq Stark & Ben Wielstra

Elfering, R. et al., 2024. Extreme genetic depletion upon postglacial colonization hampers determining the provenance of introduced palmate newt populations. *Amphibia-Reptilia*, 1(aop), 1-8. <https://doi.org/10.1163/15685381-bja10181>.

Massa's eisnoeren knoflookpad

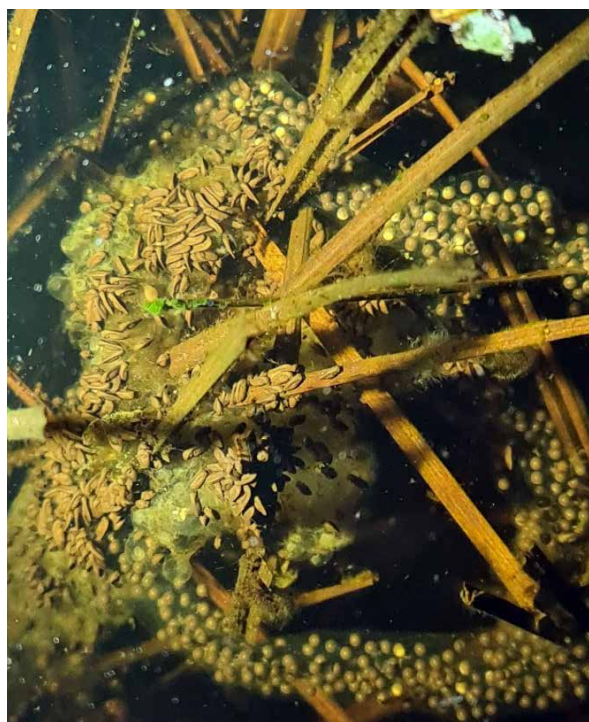
Bij de luisterrondes van dit jaar in Het Hurkske, van begin april tot half april, zijn er zeker 25 legfels van de knoflookpad gevonden in een poel bij Jan Kerkhof te Erp. Wanneer de eitjes uitkomen zal dit resulteren in een groot aantal larven. Een legsel bestaat gemiddeld uit 700 eieren en bij oude knoflookpadden

kan dit oplopen tot meer dan 3.000 eieren. Hopelijk zullen er uiteindelijk veel jonge knoflookpadden het land op gaan.

Hierbij een aantal foto's met een korte uitleg; de foto's zijn van Jöran Janse van RAVON.

Een eisnoer van knoflookpad waarbij de eieren naar de buitenkant zijn verhuisd. Opvallend is de grijzige kleur. Deze grijze kleur wordt veroorzaakt door de groei van de larven die in het eisnoer zichtbaar zijn. Naarmate de larven groeien, worden ze egaal grijs, bruin tot blauwzwart.

Een legsel waar reeds uitgekomen larven op het eisnoer zitten maar er ook nog een verser legsel doorheen loopt.

Een eisnoer waarbij veel larfjes te zien zijn.

Het stadium na het uitkomen van de larven waarbij deze zich verzamelen boven het eisnoer.

Wil je meer weten over de zeldzame knoflookpad kijk dan eens op de site van RAVON:

www.ravon.nl/Soorten/Soortinformatie/knoflookpad

Matty Meij Amfibieënwerkgroep Veghel

Moeite voor de maaltijd

Op 27 juni jl. te Niersen (Gelderland) pasten wij op onze kleindochters. De jongste van vijf riep: "Opa hier is een ringslang met een eikel in zijn bek!" Wij er heen en de slang bleek met zijn kop in een hazelnoot vast te zitten. Snel een paar foto's gemaakt. Daarna heeft de oudste van tien hem bevrijd en losgelaten.

Vervolgens werd de hazelnoot bestudeerd en wat bleek, er zat een jong padje in. Er zijn dit jaar enorm veel juveniele padjes uit onze vijver gekomen en ringslangen jagen hier graag op. Elk jaar zijn er wel parende ringslangen in onze tuin. Een aantal jaar geleden heb ik daar een broeihoop voor gemaakt. Deze bestaat uit lang hardhout in een punt gestapeld zodat het meeste regenwater er af loopt. Deze stapel is van binnen gevuld met houtkrullen, en elk jaar komen daar jonge ringslangen uit te voorschijn. Rond de langste dag van het jaar ligt de broeihoop van negen uur 's ochtends tot vijf uur 's middags in de zon. Onlangs heb ik in een rondje door de tuin dertien ringslangen geteld van ongeveer 20 cm tot ongeveer een meter. Maar dit was wel een heel bijzondere waarneming!

Hein Karman

Ook een met houtkrullen gevulde houtstapel kan als broeihoop en/of schuilplek door de ringslang gebruikt worden. (Foto's: Hein Karman)

Een jonge gewone pad in nood in een hazelnoot, maar het lukte de ringslang niet hem te pakken.

Ringslang in West-Friesland

Peter Vriend uit het West-Friese dorp Hem (Noord-Holland) meldde een interessante waarneming: een dode ringslang (verkeerslachtoffer) op de Elbaweg te Hem. Het dier werd hemelsbreed twee kilometer van de Zuiderzeedijk gevonden.

Sinds 2016 worden er steeds vaker ringslangen gesignaleerd tussen Schellinkhout, Hem en Venhuizen. Ten zuiden van Hoorn, ter hoogte van Etersheim-Schardam zitten eveneens ringslangen waar ook elk jaar broeihopen voor worden gemaakt door een broeihopwerkgroep. Krijgt de ringslang ten oosten van Hoorn ook vaste voet aan de grond? Laten we het hopen. Broeihopen voor deze mooie soort kunnen daar zeker aan bij dragen, zie ook www.broeihopen.nl.

Meer lezen over de ringslang in West-Friesland, lees het artikel in *Schubben & Slijm* nr. 51 (pag. 10). Download dit nummer op: www.ravon.nl/nieuwsbrief

**Ringslang verkeerslachtoffer Elbaweg te Hem.
(Foto: Peter Vriend)**

Ringslang in de nok van de schuur

Op 28 juli jl. ontving RAVON een app-bericht van John Pijnacker met een kort filmpje erbij dat er een slang in de nok van een schuur in Gorssel (Gelderland) was aangetroffen en de vraag wat te doen. In Gorssel komt de ringslang voor en op basis van het toegestuurd filmpje werd ook uitgegaan van een ringslang. Dat slangen kunnen klimmen is niet bij iedereen bekend. Bij RAVON ontvangen we af en toe een bericht van een slang in een boom (zie bijvoorbeeld *Schubben & Slijm* nr 27, pag 21). Meestal zijn ze dan op zoek naar een prooi. In dit geval niet een boom maar de dakbalken van een schuur. Een leuke en spannende waarneming.

**Videostill van de ringslang in de nok van een schuur te Gorssel.
(Film: John Pijnacker)**

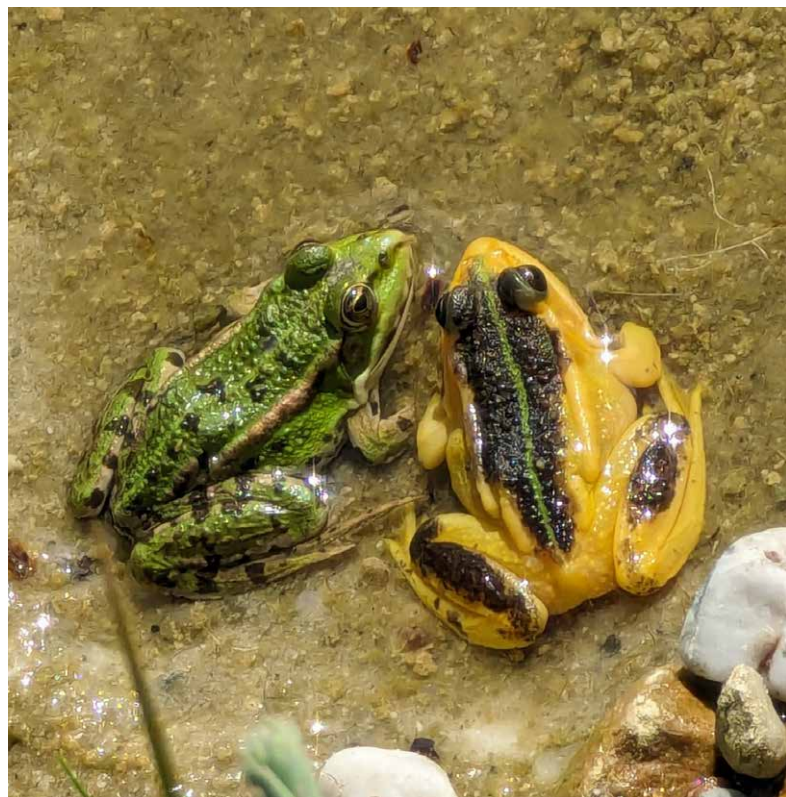

Kleurafwijking groene kikker

Het blijft waarnemers fascineren, de kleurvariëaties bij amfibieën in onze tuinvijvers, sloten, poelen en natuurgebieden. Ook dit jaar mochten wij weer mooie foto's van jullie ontvangen.

Zo ontvingen wij in mei van dit jaar deze foto's van Huibrecht van den Berg, gemaakt in zijn zwembad te Bergentheim. Een deel van de groene kikker is normaal gekleurd (groene rugstreep en donkere vlekken op de rug en dijen) en deels mist de kikker het blauwe pigment waardoor de kikker geel kleurt. De korte achterpoten doet vermoeden dat het om een poelkikker gaat. Leuke aanvulling is dat ze vorig jaar al foto's hadden gemaakt van een donderkop met kleurafwijking en ze in augustus 2023 ook foto's van een jonge kikker hebben gemaakt met deze kleurafwijking. Omdat ze steeds maar 1 dier met kleurafwijking waarnemen gaan ze ervan uit dat het steeds om hetzelfde dier gaat dat in hun zwembad is opgegroeid.

Meer lezen over kleurafwijkingen bij amfibieën, lees het artikel in RAVON 47 (mrt 2013, pag 8-15). Download dit nummer op: www.ravon.nl/tijdschrift

De groene kikker met een wel heel bijzondere kleurvariatie, april 2024 te Bergentheim. (Foto: Mariët van den Berg)

De jonge groene kikker met kleurafwijking, augustus 2023. (Foto: Mariët van den Berg)

De donderkop met kleurafwijking, juli 2023. (Foto: Nina van den Berg)

Lopend buffet

Gewone pad in de boom

In onze zomervakanties lopen wij, voordat wij gaan slapen, vaak nog even een rondje over de camping om te zoeken naar nachtvlinders bij de lampen van WC-hokjes en amfibieën op de paden. Dit leverde afgelopen zomer een leuke waarneming op. Drie nachten kort na elkaar (8, 10 en 11 augustus) vonden wij een gewone pad op circa 1 meter hoogte in een boom. Wij hebben hem zowel verticaal zien klauteren langs de boomstam als zittend op een stobbe van deze meerstammige boom.

Elke avond betrof het hetzelfde dier, afgaande op vier opvallende donker gekleurde wratten direct achter de rechter paratoïde op de kop van de pad. Wij waren nieuwsgierig wat het dier te zoeken had in de boom en besloten de derde nacht om het dier eens wat langer te observeren met gedempt licht. Wat bleek: er liep een colonne mieren over de boom heen en 'onze pad' kon hier genieten van een lopend buffet.

Annelinde Veenstra & Jesper Berndsen

**De gewone pad op weg naar zijn lopend buffet op circa 1 meter hoogte in een boom.
(Foto: Jesper Berndsen)**

Kokerjuffer met halve stekelbaars

Op 18 mei 2024 haalde Han Duinker, vrijwilliger bij PWN en monitorde amfibieën/water macrofauna en reptielen, met zijn schepnet in een van de amfibieënpoolen bij Bergen-Noord een kokerjuffer op waar een halve tiendoornige stekelbaars (circa 2 cm lengte) uitstak. Hij stuurde ons deze foto van dit bijzondere tafereel toe.

(Foto: Han Duinker)

Veel platgereden ringslangen op het fietspad tussen vakantiepark Landal Rabbit Hill in Nieuw-Milligen en het Kootwijkerveen, IVN Excursie 12 juli 2024. (Foto: Hilde Ham)

Hoop doet leven

'Wat ligt daar?'

'Waar?'

'Daar'.

'Ziet er niet goed uit.'

'Nee.'

'Weet je wat is het?'

'Leeft het nog?'

Verbouwereerd en met een diepe zucht kijken we naar een platgereden dier. Ik pak het kleinnood voorzichtig op. Hoeft niet meer. Dit levenloze lijkje is inmiddels opgestijfd. Een belangrijk kenmerk is snel gevonden. Een gele ringvlek achter de kop: ringslang. Langzaam vervolgen we onze IVN excursie. Lopen een paar passen verder. Weer een verfrommeld dier op het drukke fietspad dat tussen vakantiepark Landal Rabbit Hill in Nieuw-Milligen en het Kootwijkerveen met stuifzand, jeneverbessen en een ven ligt. Dit exemplaar is nog zacht en week. Optillen is onmogelijk. Binnen een mum van tijd staat de teller op drie.

Drie dode ringslangen op een rij. Terwijl we daar staan te treuren om jong leven dat niet tot bloei komt razen argeloze e-, fat- en mountainbikers in hoog tempo voorbij. Fietsbellen rinkelen.

*'Opzij opzij opzij,
maak plaats, maak plaats, maak plaats,
Ik heb ongelofelijke haast.
Opzij, opzij, opzij,
want ik ben haast te laat,
Ik heb maar een paar minuten tijd.'*

Herman van Veen weet het als geen ander. Wij moeten aan de kant en duiken het bos in. Zij fietsen, rennen, springen, vliegen, duiken, vallen en trappen door. Het asfalt is hun domein. In gesprek komen met deze 'racemonsters' en 'fatbike-bendes' is onmogelijk op deze zonnige zaterdagochtend. Misschien een andere keer.

Het enige wat rest is hoop voor de broertjes en zusjes die uit een legsel van vijf tot dertig eieren zijn gekropen. Hoop doet leven.

Hilde Ham

Note van de redactie:

Blijf knelpunten waar veel reptielen en amfibieën eindigen als verkeersslachtoffer melden. Wij informeren lokale (natuur)werkgroepen en instanties hierover in de hoop dat er oplossingen gevonden kunnen worden om het aantal verkeersslachtoffers te beperken.

Heikikkerlarve. (Foto: Jelger Herder)

Hervalidatie

Hoe werkt de reguliere validatie

De validator kijkt naar de waarschijnlijkheid van een waarneming op twee niveaus:

1. Is het 'waarschijnlijk' dat de gemelde soort inderdaad goed gedetermineerd is,
2. Is het voorkomen van de soort op de gemelde locatie waarschijnlijk.

Het eerste niveau is relatief eenvoudig, zeker als een foto of geluidsfragment is toegevoegd. Waarnemingen zonder bewijs gaan achter de schermen eerst door de automatische validatie. Als er afdoende referentiewaarnemingen zijn krijgt de waarneming een grijsvinkje: het is aannemelijk dat de gemelde soort opnieuw is waargenomen. Waarnemingen die overblijven moeten handmatig gevalideerd moeten worden. Een validator heeft doorgaans een accuraat beeld van de verspreidingspatronen en kan zo inschatten of het geen vreemde plek is waar de soort wordt gemeld op basis van alle waarnemingen in een regio. Als er twijfels zijn kan een foto, geluidsfragment of een beschrijving worden opgevraagd.

Hervalidatie: Casus heikikker

Bij het raadplegen van een regio vallen soms ook reeds goedgekeurde waarnemingen op. Het kan daarbij gaan om waarnemingen die zijn goedgekeurd op basis van een kloppende foto maar waarbij de locatie onjuist was ingegeven. Ook kan het (hele) oude waarnemingen betreffen waarbij op basis van de huidige kennis twijfels zijn. Oude waarnemingen zijn in het verleden grondig bekeken in aanloop naar de landelijke atlas. Vaak ontbreken er detailgegevens over stadia of de context van de waarnemingen en waarnemers. In die gevallen kan het beschouwd worden 'als de waarheid van toen'. Maar soms staan er wel details bij en is er afdoende aanleiding om

oude waarnemingen te hervalideren. Een voorbeeld betreft enkele meldingen van heikikkers uit een heel goed onderzocht gebied waar nooit meer heikikkers werden gevonden. De oude waarnemingen bleken gebaseerd te zijn op eiklompjes, gemeld door een kundig waarnemer. Maar wel uit zijn beginperiode waarbij er blijkbaar opportuun verse bruine kikker-eiklompjes zijn aangezien voor heikikker. In dit soort gevallen houden we ruggespraak met collega's wat te doen: zo laten of afkeuren.

Dit voorjaar viel een oude waarneming uit de regio Wageningen op. Eén heikikkerlarve in een vroeg larvaal stadium was gemeld in april 1989 door twee RAVON-coryfeeën. Het gebiedje was reeds veranderd in een jachthaven. Eén andere melding lag enkele kilometers verderop en stamde uit 1947. De dichtstbijzijnde populatie ligt tegenwoordig op hemelsbreed tien kilometer afstand.

Met lichte argwaan toch maar een mail gestuurd naar de twee oudgedienden, met de vraag wat zij zich nog uit die tijd konden herinneren. Een verrassend antwoord volgde per ommegaande: "Hoewel zo'n 35 jaar geleden kan ik mij deze waarneming nog wel goed herinneren. Jan en ik inventariseerden reptielen en amfibieën in de Gelderse Vallei (deel Gelderland). In de uiterwaard van de Rijn vonden we eiklompjes en larven die ons deden denken aan heikikker. Omdat we dat ook bijzonder vonden hebben we een larf meegenomen en bij de faculteit Dierecologie van de Universiteit Nijmegen onafhankelijk laten determineren door Peter Bellink op basis van de liptandjes. Peter kwam tot heikikker. Omdat we dus van slechts één exemplaar met zekerheid wisten dat het heikikker betrof, is deze als een enkele heikikkerlarf in het databestand terecht gekomen." Hiermee is de twijfel weggenomen en heeft deze enkele larf een mooi verhaal en herinnering opgeleverd!

Edo Goverse

Oproep Paddenwerkgroep Boekelo

De Paddenwerkgroep Boekelo doet een dringende oproep aan vrijwilligers om te helpen bij de bescherming van padden en andere amfibieën tijdens de jaarlijkse paddentrek. De werkgroep werd in 2021 opgericht in reactie op het grote aantal padden dat jaarlijks wordt overreden.

De animo in Boekelo is groot. In drie jaar tijd is het aantal vrijwilligers dat betrokken is bij de werkgroep gestegen van vier naar tweeëntwintig. Uit gegevens van [Padden.nu](https://padden.nu) blijkt dat de gewone pad sterk afneemt. De afname van een dergelijk algemene soort is een duidelijk signaal dat er iets niet goed gaat in de natuur. Jaarlijks verdwijnen zo'n één miljoen amfibieën in rioolkolken. Vele tienduizenden padden worden per jaar verpletterd onder autobanden.

Naar aanleiding van de succesvolle informatieavond op 2 februari 2024, georganiseerd door de Paddenwerkgroep Boekelo in samenwerking met de Partij voor de Dieren Enschede, hebben zich ook vrijwilligers gemeld om een werkgroep op te zetten in **Enschede Noord**. De Paddenwerkgroep Boekelo zal deze nieuwe werkgroep ondersteunen bij het opzetten van hun activiteiten en hoopt dat er gezamenlijk een mooie samenwerking ontstaat. Op de padden-informatieavond heeft Bart ter Beek (Adviseur Ecologie en Erfgoed in Enschede) gesproken over het beleid en de verschillende projecten, waaronder de voortgang van de aanleg van faunapassages op locaties zoals de Hengelosestraat, F35 Kristalbad en de Boekelosestraat. Raymond Creemers (RAVON) heeft de geschiedenis, verscheidene soorten, leefgebieden, problemen en oplossingen besproken. Er is afgesloten met een panel van bovengenoemde sprekers met daarbij aansluitend Kevin Collins (PvdD) en Anne te Koppele (Paddenwerkgroep Boekelo).

Het belangrijkste doel van Paddenwerkgroep Boekelo is het beschermen van padden tijdens hun jaarlijkse trek. Samen met vrijwilligers monitoren zij de aantallen en streven zij ernaar om geen dode padden meer te vinden. Deze gegevens worden doorgegeven aan RAVON en dragen zo bij aan het behoud van amfibieën in Nederland. Daarnaast biedt de werkgroep ook een platform voor mensen die anderen willen leren kennen, kinderen willen laten kennismaken met de natuur, of gewoon

Tijdens een succesvolle informatieavond georganiseerd door Paddenwerkgroep Boekelo in samenwerking met de Partij voor de Dieren hebben zich ook vrijwilligers gemeld om een werkgroep op te zetten in Enschede Noord. Help mee! (Foto's: Annina Romita & Koos Mavrakis)

willen genieten van de buitenlucht - met of zonder hond. Een keer mee lopen? Je bent van harte welkom! Gedurende de maanden februari tot en met april lopen vrijwilligers 's avonds als de temperatuur hoger is dan 8 °C, langs de Tesinkweg met een zaklamp, emmer en hesje om padden veilig over te zetten en zo het aantal dodelijke aanrijdingen te verminderen. Hoewel padden de prioriteit hebben, worden ook andere amfibieën zoals salamanders en kikkers veilig naar de overkant geholpen.

Geïnteresseerden kunnen contact opnemen via email bestuur@paddentrekboekelo.nl of meer informatie vinden op de website www.paddentrekboekelo.nl.

Anne te Koppele

De vlagzalm is een typische vissoort met een vetvin die behoort tot de familie van de zalmen. (Foto: Jelger Herder)

De vetvin

De vetvin houdt evolutiebiologen al even bezig; er is geen voor de hand liggende verklaring voor de aanwezigheid van het vinnetje bij zoveel vissoorten wereldwijd. Toch zijn er aanwijzingen dat de vetvin niet zomaar is ontstaan en ook vandaag de dag nog een functie heeft.

Vinnen zijn een van de eerste dingen waar je aan denkt bij het woord vis. Het zijn dan ook behoorlijk cruciale lichaamsdelen voor vissen om zich voort te bewegen, te stabiliseren en te sturen in het water. Naast een staartvin, anaalvin, buikvin, rugvin en borstvin hebben veel soorten binnen bijvoorbeeld de ordes meerval- en zalmachtigen ook een vetvin. Dit is een klein verdikt vinnetje tussen de staart- en rugvin in, zonder botstructuur of vinstralen en dat alleen uit “vet” weefsel bestaat. Lang werd gedacht dat dit een soort rudimentair – inmiddels overbodig overblijfsel uit het evolutionaire pad van de soort – orgaan was. Dergelijke lichaamsdelen verliezen langzaam hun functie over de tijd. Als ze niet direct een evolutionair voor- of nadeel meebrengen in de overleving van een soort blijven ze als het ware ongemerkt aanwezig. Zo heeft de mens een staartbeen dat erop wijst dat onze voorouders een functionele staart hadden, maar waar we nu geen tak meer mee kunnen vastpakken.

Resultaten uit stamboomonderzoek, waarin de genetische oorsprong van het vinnetje is getraceerd, suggereren dat de vetvin alles behalve overbodig is. Het blijkt namelijk dat de vetvin op verschillende manieren en op verschillende punten in de evolutionaire stamboom van vissen ordes en families is ontstaan, dat kan geen toeval zijn! Welke functie de vin precies heeft is nog onduidelijk, maar er zijn genoeg ideeën over. Onderzoekers denken dat het een extra stabilisator kan zijn in het water of dat het mogelijk gebruikt wordt om stroming waar te nemen. Door op microscopisch niveau naar het orgaantje te kijken zijn onderzoekers er namelijk achter gekomen dat er zenuwen in de vetvin zitten en het dus iets te maken kan hebben met waarneming van de omgeving waarin de vis zich bevindt. Daarnaast is het opvallend dat, van de ruim 6.000 vissoorten die nu nog zo'n vetvin hebben, het merendeel hiervan rivier- en zeevissen zijn, oftewel stromingsminnende soorten. Het is mogelijk dat de vin als sensor fungeert voor stroomrichting waardoor de vis zich kan oriënteren en zich efficiënter in turbulent water kan voortbewegen, of om veranderingen in stroming op te merken die bijvoorbeeld door een naderend roofdier worden veroorzaakt. Wij zouden wel raad weten met zo'n extra vin, maar wat een vis ermee doet blijft nog een mysterie.

Nieuw in Nederland - de kameleongrondel

Nederland is weer een vissoort rijker. Sportduikers en -vissers hebben meerdere exemplaren van de kameleongrondel aangetroffen in het Grevelingenmeer en Europoortgebied.

De eerste waarnemingen

In mei en juni van dit jaar zijn meerdere waarnemingen en vangsten gemeld van een voor Nederland nieuwe vissoort: de kameleongrondel (*Tridentiger trigonocephalus*). Sportduikers hebben deze vissoort aangetroffen in het Grevelingenmeer bij Den Osse en sportvissers hebben meerdere exemplaren gevangen in het Europoortgebied in onder andere het Calandkanaal en de Nieuwe Waterweg bij de landtong Rozenburg (Bron: Sportvisserij Nederland). In 2023 had de werkgroep Molecular Marine Ecology van de Marine Animal Ecology Group van de Wageningen University & Research reeds middels eDNA-onderzoek DNA sporen van deze vissoort in de Nieuwe Waterweg aangetroffen. Levende dieren waren tot dit jaar echter nog niet waargenomen. De kameleongrondel komt oorspronkelijk uit Azië en komt van nature voor in het gebied van Siberië, China, Japan en Korea.

Kenmerken

Het is een grijsbruine grondelsoort van maximaal 12 cm, met karakteristieke lichtere vlekjes op met name de onderste helft van de kop en twee, soms in vlekken onderbroken, zwarte lengtestrepen. De onderste streep loopt over het midden, van de snuit tot aan de staartvin. De tweede streep loopt over de rug, naast de basis van de rugvinnen, tot aan de staart. De soort is in staat om zeer snel van kleur te veranderen. Daarbij wordt de huid donkerder gekleurd en vallen de lengtestrepen minder op. Vandaar de Nederlandse naam kameleongrondel. De rugvinnen zijn meestal horizontaal bruin gestreept met verspreid staande lichtere vlekjes. Onderscheid met de sterk gelijkende shimofurigrondel is te maken op basis van de onderkant van de kop. De shimofurigrondel heeft hier een patroon van witte vlekjes welke afwezig is bij de kameleongrondel. Daarnaast is op de bovenrand van de rugvin een dunne streep aanwezig welke wit is bij de kameleongrondel en geel of oranje bij de shimofurigrondel.

Het voedsel

Het voedsel van deze vissoort bestaat vooral uit diverse diertjes die ze in, op of vlak boven de bodem vangen. Dat zijn vooral wormen, kleine schaaldieren zoals zeepissebedden en spookkreeftjes, maar ook jonge visjes. Een kieskeurig dieet hebben ze dus niet.

Kameleongrondel, waarneming in het Grevelingenmeer. (Foto: Jeanette Kamphuis)

Kameleongrondel: met zijn snelle kleurveranderingen doet deze soort zijn Nederlandse naam eer aan. De bovenste foto is vlak na de vangst gemaakt. De onderste foto is iets later gemaakt. (Foto's: Dirk Temmink)

Waar kunnen we de kameleongrondel aantreffen

Wereldwijd worden kameleongrondels in zowel zoet-, brak- en vooral ook in zoutwater aangetroffen. Ze doen het goed op locaties met sterk verstoorde milieus, zoals havens en estuaria met grote menselijke invloeden. Het is nog afwachten hoe de soort zich verder over de Nederlandse wateren gaat verspreiden. Verstoorde milieus zijn er in overvloed. De soort leeft vooral relatief ondiep, verscholen tussen oesters en stenen.

Is het een bedreiging voor de Nederlandse fauna?

Aan de Amerikaanse westkust is de kameleongrondel een invasieve exoot. Of de soort zich ook in Nederland invasief gaat gedragen zal de komende jaren moeten blijken. Verdere verspreiding in de kustgebieden ligt voor de hand. Het is echter niet de verwachting dat de kameleongrondel ook het zoete binnenwater zal koloniseren. De soort is bekend uit brak en zout water in tegenstelling tot de sterk gelijkende, uit het zelfde geslacht komende, shimofurigrondel die ook in zoet water voor kan komen. Belangrijk is om de ontwikkeling van beide soorten de komende jaren te volgen. Geef je waarnemingen daarom door via Waarneming.nl of Telmee.nl.

Peter H. van Bragt, namens Naturalis Biodiversity Center

Belangrijkste onderscheidende kenmerk tussen kameleongrondel (links) en shimofurigrondel (rechts) is te zien bij de onderkant van de kop. (Foto's: Jelger Herder)

Duizendsoortendag in het Gooi

Op 25 mei 2024 is weer een Duizendsoortendag in het Gooi georganiseerd door Natuurvereniging KNNV, IVN, Vogelwerkgroep Gooi en het Goois Natuurreservaat. De soortgroepen als vissen, amfibieën en reptielen zouden dit jaar in eerste instantie onderbelicht blijven. Het was een kleine moeite hiervoor een bijdrage te leveren vanuit onze Werkgroep Vissen, Amfibieën en Reptielen Noord-Holland. Middels onze mailinglijst werd een oproep verstuurd om te komen helpen.

Het te inventariseren gebied was niet al te groot: Zanderij Crailo, Franse Kampheide, Cruysbergen, Gijzenveen en een stukje Laegieskamp. We begonnen rond 11 uur met vijf personen bij Cruysbergen. Het eerste slootje (25 meter bemonsterd) leverde geen waarnemingen op. Bij de nabijgelegen wetering was het raak. Grote hoeveelheden kleine modderkruipers werden gevangen. Dat belooft wat te worden met zo'n start. Om een goed gevuld cuvet te krijgen is het hoekje verder afgevisd. Dit leverde een marmergrondel en larven van gewone pad en kleine watersalamander op. Vervolgens is het water verder afgevisd. Er werden alleen kleine modderkruipers gevangen in lage aantallen. Op de hoek riepen enkele groene kikkers en er werd een snoekje gezien en gevangen. Verder niets.

We zijn doorgelopen naar de grote poel. Deze was nu wel vier keer zo groot door de vele regenval in de winter en het voorjaar. Hier werden enorm veel kleine watersalamanders gevangen. Iedere schep leverde wel een tiental larven, en zo af en toe een volwassen dier op. Hiervan waren er drie neoteen.

Inmiddels begon het te miezeren. Tijdens het lopen richting Gijzenveen werd her en der even geschept, maar de vangst beperkte zich tot rode Amerikaanse rivierkreeften en een enkele kleine modderkruiper. Af en toe riep een bastaardkikker. Bij Gijzenveen zelf ligt een visvrijwater, te merken aan de grote aantallen groene kikkers en kleine watersalamanders. Hiervan was een vrouwelijk exemplaar ziek, zij had last van hydrops. Doorstekend naar het Laegieskamp werden tientallen metamorfoserende bruine kikkerlarven gevangen. De grote poel zelf leverde weinig op. Alleen tussen de moerashertshooi en waterdrieblad werden kleine watersalamanders gevangen. De dag was al flink gevorderd en het miezeren was overgegaan in regen. Een mooi moment te stoppen.

Nabeschouwing

Er zijn opvallend weinig vissen gevangen, zowel qua soorten als aantallen. Uit de twee kilometerhokken die we geïnventariseerd hebben, zijn in het verleden twaalf vissoorten gemeld (Bron: NDFF, geraadpleegd vanaf 2000). Op 16 juni 2012 is hier ook een excursie gegeven, waarbij naast blankvoorn ook de typische poldervissen rietvoorn en zeelt zijn gevangen. Waarschijnlijk

1. Inventariseren voor de duizendsoortendag in het Gooi

2. Determineren vangsten met behulp van een cuvet.

3. Neotene kleine watersalamander.

4. Kleine watersalamander met hydrops.

(Foto's: Ruud Lutterhof)

is de massale aanwezigheid van rode Amerikaanse rivierkreeft de oorzaak voor de afwezigheid van waterplanten. Iets wat niet bevorderlijk is voor de visgemeenschap. De duizend soorten zijn gehaald, ondanks onze bescheiden bijdrage. Het complete overzicht is hier te vinden: <https://waarneming.nl/bioblitz/duizendsoortendag-gooi-24-25-mei-2024/>

Edo Goverse & Geert Timmermans

Koos Rust tijdens zijn ecologische vrijwilligerswerk bij RAVON. Ruim 12 jaar coördineerde hij de aanleg van vele broeihopen om de ringslang te helpen. (Foto's: Richard Slagboom)

Van Techniek naar Natuur

Koos Rust, een man uit de technische wereld, vond onverwacht zijn passie in het ecologische vrijwilligerswerk bij RAVON. In een interview deelt hij zijn verhaal over hoe hij na zijn pensioen vanuit de technische wereld een toegewijd vrijwilliger in de natuur werd.

Oriënteren op vrijwilligerswerk

In 2006 ging Koos met pensioen, maar hij ging nog wel een aantal jaar verder als ZZP'er. Toen hij in 2012 echt stopte met werken, besloot Koos zich te oriënteren op vrijwilligerswerk; het liefst buiten in de natuur. "Dat was eigenlijk mijn enige eis," vertelt hij. Aanvankelijk dacht hij aan werk voor Staatsbosbeheer, bijvoorbeeld bij een knotgroep. Maar het liep anders toen hij Richard Struijk van RAVON tegen het lijf liep. Koos werd gevraagd of hij interesse had om te helpen met de aanleg van broeihopen. Dit was het begin van Koos' betrokkenheid bij RAVON. "Dat ik bij RAVON kwam was puur toeval," geeft hij aan.

De eerste broeihoop

De eerste keer dat Koos een broeihoop aanlegde, staat hem nog helder voor de geest. Samen met een groep vrijwilligers legden ze een broeihoop aan met mest van een lokale paardenboer die hij eerder al had opgehaald.

Uitbreiding en logistiek

Koos organiseerde altijd alles, de toestemmingen, materiaal, vervoer en hulpdiensten. "Omdat ik met pensioen was, had

ik overdag veel vrije tijd." vertelt hij. Het aanleggen van de broeihopen gebeurde vaak in het weekend, terwijl Koos doordeeweeks alles voorbereidde. Hij huurde een busje, vaak met een aanhanger, en haalde samen met zijn buurman mest op. Wat ook handig was van het doordeeweeks alles regelen en organiseren, was dat beheerders en boswachters dan makkelijker te bereiken waren voor bijvoorbeeld het verlenen van toestemmingen. Voor Koos was 2023 het laatste jaar als coördinator. Hij genoot van de interactie met verschillende organisaties en de samenwerking met andere natuurliefhebbers. Maar het vrijwilligerswerk bij RAVON bracht Koos ook veel voldoening. "Het was onwijs leuk, want je bent een beetje je eigen baas," zegt hij.

RAVON wil Koos hartelijk bedanken voor zijn jarenlange inzet waarbij hij echt niet alleen de organisatie, maar ook een groot deel van de noeste arbeid voor zijn rekening nam. Jaarlijks legde hij minimaal wel vijf tot acht broeihopen aan en controleerde deze ook. Je kon er altijd van op aan dat alles goed geregeld was en iedereen na afloop dik tevreden naar huis ging. Bovendien heeft Koos de handleiding gemaakt voor het aanleggen van broeihopen, zoals deze op de RAVON-website beschikbaar is. We kunnen wel stellen dat honderden, misschien wel duizenden ringslangen het levenslicht hebben gezien mede vanwege zijn inspanningen.

Max Schutte

Jeroen Craenmehr

Als je zo'n leuke baan hebt, dan ga je er maar vrijwilligerswerk naast doen

In een boeiend gesprek vertelt Jeroen Craenmehr over zijn werk en vrijwilligersactiviteiten rondom de monitoring van amfibieën, met een speciale focus op de kamsalamander. Zijn verhaal onthult een passie voor natuurbehoud.

Zowel hobby als werk

"Ik monitor de kamsalamander." begint hij. Zijn affiniteit met amfibieën ontstond tijdens zijn werk bij Bureau Natuurbalans. Daar kreeg hij de kans om mee te werken aan de monitoring van knoflookpadden. "Dat vond ik erg tof. Ik kon met experts mee, en die hebben mij de kneepjes van het vak geleerd." Hoewel hij pas sinds dit jaar als vrijwilliger actief is, werkt hij nu ook als boswachter. Vanuit deze rol monitort hij amfibieën en zorgt ervoor dat zijn werk voldoet aan de subsidievoorwaarden. Deze subsidie krijgen ze als ze kunnen aantonen dat bepaalde soorten voorkomen in hun gebieden, wat bewijst dat hun onderhoud effectief is.

Ontdekkingen en monitoring

Tijdens zijn werk bij Natuurbalans stuitte hij op diverse soorten. Zijn interesse voor vrijwilligerswerk werd gewekt door een online vacature, en hij besloot te reageren. "In mijn omgeving deed ik een

Jeroen Craenmehr tijdens zijn vrijwilligerswerk in Ysselsteyn waar in een poel kamsalamander is aangetroffen. (Foto's: Max Schutte)

spontane ontdekking van kamsalamanders die nog onbekend was voor de Gemeente en RAVON. Met toestemming inventariseer ik deze plekken nu." Een van de locaties die hij monitort is een poel in Ysselsteyn, waar de kamsalamander is aangetroffen. Deze poel ligt naast een ven waarin de soort niet voorkomt. Een andere boeiende plek is 'Rouwkuilen', een voormalige boerderijlocatie die is teruggegeven aan de natuur. Hier is op verzoek van een andere vrijwilliger een poel gegraven, waar nu zowel kamsalamanders als boomkikkers leven.

Het is heerlijk om in de natuur te zijn

"Het is gewoon heerlijk om lekker in de natuur te zijn." zegt hij. Zijn werk en hobby zijn moeilijk te scheiden, want zijn interesse voor de natuur stopt niet wanneer hij klaar is met werken. "Als je zo'n leuke baan hebt, dan ga je er maar vrijwilligerswerk naast doen. Ik vind het heel erg leuk om met vrijwilligers samen te werken, anderen te enthousiasmeren en zo bij te dragen aan goed natuurbeheer."

Ook meedoen aan de aantalsmonitoring kamsalamander? Kijk dan op de RAVON-website voor meer informatie.

RAVON Acadamy en RAVON-inventarisatieweekenden

Voorjaar 2024 zijn we gestart met de RAVON Academy. De eerste twee cursussen die dit jaar online kwamen waren de Basiscursussen reptielen (258 deelnemers; docenten Jeroen van Delft & Ferdy Timmerman) en zoetwatervissen (180 deelnemers; docenten Mick Vos, Nymfe van Boekel & Inez van Erp). De deelnemers ontvingen een uitgebreid cursuspakket en wekelijks kwamen enkele lesvideo's online. Deze gingen over onder andere herkenning, habitats, verspreiding, levenswijze, bedreigingen, zelf veldwerk doen en nog veel meer. Via huiswerkopdrachten verwerkten de deelnemers de opgedane kennis, waarna ze een certificaat ontvingen. Inmiddels zijn veel evaluatieformulieren ingevuld en is het duidelijk dat de meeste cursisten zeer te spreken zijn over het aanbod. Diverse mensen lieten heel positieve en enthousiaste reacties achter en gaven aan dat hun ogen geopend zijn en ze nu ook echt het veld in gaan en dieren weten te vinden, tot en met de moeilijk vindbare hazelworm en gladde slang aan toe! We zijn hier uiteraard erg blij mee!

Najaar 2024 komt een nieuwe permanente Basiscursus Reptielen en Basiscursus Zoetwatervissen beschikbaar. In 2025 zullen de Basiscursus Kustvissen en de Basiscursus Amfibieën gaan starten. Meer informatie is te vinden op:

<https://www.ravon.nl/ravon-academy>

Team RAVON Academy

Jaarlijks organiseert RAVON twee inventarisatieweekenden waarin we één provincie/regio onderzoeken op de daar aanwezige soorten. Tijdens het Hemelvaartweekend is het onderzoek gericht op reptielen en amfibieën en in het najaar ligt de focus op vissen. Ook als je de verschillende soorten niet goed kent is het een erg leuk en leerzaam weekend! Je gaat veel zien en kennis maken met verschillende inventarisatie methodes.

Meld je aan voor het RAVON vissenweekend 2024!
(Foto: Remco Ploeg)

RAVON Vissenweekend 2024

Het Vissenweekend is gepland op vrijdag 11 oktober t/m zondag 13 oktober in Noord-Holland. Hier verblijven wij in de groepsaccommodatie 'Nieuwskarspel' in Waarland. Ben je nieuwsgierig naar hoe zo'n weekend verloopt, kijk dan eens naar de korte video die gemaakt is van het weekend in 2023 op het RAVON Youtube kanaal of kijk voor meer informatie en verslagen van voorgaande jaren op: www.ravon.nl/vissenweekend Hier kun je je ook online aanmelden via het aanmeldformulier.

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
11-10-2024	18.00 u	Waarland	RAVON Vissenweekend in Noord-Holland
18-10-2024	19.30 u	Nijmegen	Zegenvisexcursie in de Waal - de Vlietberg
26-10-2024	10.00 u	Groningen	Visexcursies in Bellingwolde
09-11-2024	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag

Er zullen de komende maanden weer veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website!

Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Exotische grondels in zoet water herkennen

De afgelopen jaren zijn er maar liefst drie nieuwe exotische grondels bijgekomen in het Nederlandse zoete water. De Kaukasische dwerggrondel (2019), de shimofurigrondel (2022) en de naakthalsgrondel (2023). De Kaukasische dwerggrondel heeft zich momenteel al over een groot deel van Nederland weten te verspreiden. De naakthalsgrondel is al op meerdere plaatsen aangetroffen in het benedenrivierengebied, maar verwacht wordt dat hij al op meer plaatsen voorkomt. De shimofurigrondel zit lokaal in Zeeland, maar al wel in hoge dichtheden. Met deze nieuwkomers komt het totaal nu op zeven exotische grondels in zoet water.

De exotische grondels zijn te onderscheiden van de sterk gelijkende rivier- en beekdonderpad en andere inheemse bodemvissen, doordat de buikvinnen van de exoten vergroeid zijn tot een zuignap. De herkenning van de exotische grondels onderling is er niet makkelijker op geworden met de nieuwe soorten, die soms sterk op elkaar lijken. Daarom heeft RAVON een nieuwe herkenningskaart gemaakt. Op deze kaart staan de belangrijkste, in het veld bruikbare, kenmerken van alle in het Nederlandse zoete water voorkomende exotische grondels. Duidelijke foto's ondersteunen de determinatie. Dikker papier met een speciale waterafstotende coating maakt de kaart ook geschikt voor in het veld. Deze herkenningskaart helpt de betrouwbaarheid en kwaliteit van de gegevens die verzameld worden te vergroten en is ook bedoeld om het veldonderzoek naar exotische vissen te stimuleren.

De marmorgrondel was in 2002 de eerste exotische grondel die Nederland bereikte. (Foto: Jelger Herder)

De herkenningskaart wordt meegestuurd met deze Schubben & Slijm nr 57. Daarnaast zal deze tijdens lezingendagen beschikbaar zijn in onze stand. De herkenningskaart is ook te downloaden via www.ravon.nl/Herkenningskaarten.

Verder lezen? Soortteksten van de exotische grondels zijn te vinden op <https://www.ravon.nl/vissen>

Jelger Herder

Leven in de Oeverlanden

Oeverlanden, ruim 55 hectare natuur, ingesloten tussen de A4/A10 en de Nieuwe Meer, Amsterdam. Leven in de Oeverlanden viert het veertigjarig bestaan van Vereniging 'De Oeverlanden Blijven!' en gidst je door dit unieke natuurgebied. Je vindt in dit boek informatie over de Oeverlanden met uitgebreide wandelingen door de zeven deelgebieden. Er wordt verteld welke soorten je waar kunt ontdekken en waar je ze aan kunt herkennen. Een handige uitneembare plattegrond begeleidt je tijdens je reis door het gebied. Niet alleen bijzondere en zeldzame soorten worden beschreven, maar ook algemeen voorkomende soorten.

Ook veel RAVON-soorten passeren de revue, behalve de ringslang. Die is hier nog niet gesetteld. RAVON heeft een bijdrage geleverd in de vorm van teksten voor vier vissoorten: baars, brasem, rivierdonderpad en snoekbaars en foto's ter illustratie. Een leuk boekje voor een ieder die deze groene oase wilt ontdekken! Bestellen kan via: <https://www.oeverlanden.nl/webwinkel/>

Edo Goverse

Broeihoophelden gezocht in Salland en Gemeente Brummen!

De ringslang is een echte cultuurvolger, die in heel zijn enorme verspreidingsgebied gebruik maakt van menselijke activiteiten. Uit archeologische opgravingen weten we dat ringslangen al duizenden jaren lang gebruik maken van mesthopen om hun eieren in af te zetten. De ringslang gedijt dan ook van oudsher goed in het kleinschalige cultuurlandschap van zowel de Gelderse Veluwezoom en de Overijsselse streek Salland waar deze hopen veelvuldig te vinden waren. Rond de tweede helft van de twintigste eeuw nam de ringslang echter af door het verdwijnen van landschapselementen zoals poelen, houtwallen en plaatsen om de eieren af te zetten zoals mesthopen.

Broeihopen aanleggen

In beide gebieden kan de ringslang wel een steuntje in de rug gebruiken. De aanleg van broeihopen biedt de soort weer goede eiafzetplekken. RAVON is in samenwerking met Landschap Overijssel (Salland) en Gemeente Brummen (Veluwezoom) op zoek naar mensen die broeihopen willen aanleggen in het voorjaar van 2025. Dat kan door je aan te sluiten bij een bestaande werkgroep, een nieuwe werkgroep op te starten of door op een geschikt perceel/tuin een broeihoop aan te leggen. De aanleg van een broeihoop kost niet veel tijd, enkel wat voorbereiding en goede zin!

In de herfst wordt organisch materiaal verzameld (bladeren, maaisel etc.) wat tijdens de aanleg van de hoop in maart/april gebruikt kan worden. Wat dikke takken en eventueel paardenmest er doorheen, en klaar is de ringslangbeschermer (voor een heel jaar). Heb je interesse om een broeihoop aan te leggen of een broeihoopwerkgroep op te richten? Meld je aan bij de landelijke coördinator Tariq Stark via de link:

<https://broeihopen.nl/StartWorkgroup.aspx>

Op broeihopen.nl kun je alvast kijken hoe het opwerpen van een broeihoop in zijn werk gaat. Hoe goed zo'n broeihoop kan werken, zie je op een filmpje over een broeihoop die in de Achterhoek is aangelegd. Link naar het filmpje:

<https://youtu.be/HJXE83ptuhg>

Tariq Stark

1. Oude broeihoop omzetten en tellen van ringslang-eieren. 2. Weer nieuwe takken toevoegen aan de broeihoop. 3. Afdekken broeihoop met wat gras of riet en een beetje 'aanstampen'. 4. De broeihoop weer klaar voor gebruik. Laat de ringslangen maar komen!

(Foto's: Jelger Herder)